

La Història de la llengua catalana **d'Antoni de Bastero**

Francesc FELIU I TORRENT
Institut de Llengua i Cultura Catalanes
Universitat de Girona

Amb aquest article surt a la llum una part de l'estudi que vaig presentar, el juny del 1994, com a treball de recerca, previ a l'elaboració de la meua tesi doctoral –un treball, tanmateix, que hores d'ara ja m'ha calgut modificar, com explicaré de seguida. Entre altres coses, hi feia una aproximació al manuscrit de la Biblioteca de Catalunya que fins al moment ha estat considerat el volum únic, i incomplet, de la *Història de la llengua catalana* d'Antoni de Bastero, i un primer intent d'estudi sistemàtic i de valoració d'aquesta obra, encara inèdita.¹ Ara sabem –aprofito per donar-ne la primícia–, que existeix un segon volum manuscrit de la *Història de la llengua* al qual, de fet, fa referència en diverses ocasions el text que ja coneixíem.² La troballa ha estat conseqüència de la feina de catalogació de tot el corpus manuscrit d'aquest autor que he emprès també, de forma paral·lela, i que està fent possible, encara, l'aparició de més fragments dispersos de la mateixa obra. La consideració d'aquests nous textos, que em caldrà transcriure i editar degudament, no fa variar substancialment, però, les conclusions sobre l'obra a què arribava l'estudi esmentat abans, ni afebleix l'interès pel manuscrit, autògraf, que n'havia estat l'objecte. Afegeixo, així mateix, un inventari –que encara no puc donar per definitiu– de tots els papers que conservem del canonge Bastero, en el qual indico la localització actual dels manuscrits i la seva agrupació temàtica més coherent. M'han empès a confeccionar-lo, quan encara no en tinc llest el catàleg, la necessitat d'actualitzar la llista que en feia Rubió i Ors fa més de cent anys, amb errors i mancances,³ i el fet que l'advertiment només de la quantitat i de la naturalesa dels escrits del nostre filòleg, pot ben bé proporcionar al lector una idea aproximada de l'abast i la vàlua de les seves aficions.

HISTÒRIA D'UNA CONFUSIÓ

Hi ha un únic testimoni manuscrit, autògraf, de la *Història de la llengua catalana* d'Antoni de Bastero, que trobem dividit, com ja he avançat, en dos volums. El segon d'aquests volums, catalogat amb la referència 3-III-4, es conserva a l'arxiu de la Reial

- 1 N'han parlat Pere Bohigas (1943), i Rosa Maria Postigo (1975), però d'una forma molt superficial i incompleta.
- 2 Per una referència que trobem al Capítol 1 / § 4 del llibre primer, per exemple, podíem saber que el segon llibre de la *Història de la llengua* havia de tractar l'extensió de la llengua –«... del qual idioma Catalan con el progreso del tiempo se originaron en mucha parte el Frances, el Castellano, y el Toscano, conforme clara, y manifestamente una cosa, y otra demostraremos en el libro segundo, en que trataremos de su extension». És per això que Rosa Maria Postigo (1975, 498) creu que hi hagué «altres parts del text, segurament redactades però desaparegudes».
- 3 Rubió i Ors 1898, 69 i 70 (en nota).

Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, però fins fa ben poc en desconexíem l'existència —el manuscrit és anònim, i ha estat inventariat amb l'equivoc títol d'*Estudios sobre la lengua española*. El que fins ara havíem considerat, doncs, com a manuscrit únic de la *Història de la llengua* és el que duu el número 1173 del fons de reserva de la Biblioteca de Catalunya. Hem de pensar que els dos volums d'aquesta obra es van mantenir junts força temps, i que van anar plegats, en l'èxode a què els exposaren les desamortitzacions del segle passat, cap a les lleixes de l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona. Allà els degué conèixer Manuel Milà i Fontanals, que al seu breu article del *Diario de Barcelona*,⁴ l'any 1856, diu haver vist entre altres coses «una història de la llengua catalana». Però el primer volum —el més acabat— després va desaparèixer, i justament és per aquest motiu que s'inicia una llarga confusió entre aquest text i un tractat apològic de temàtica similar, obra més o menys contemporània, d'Agustí Eura.

En efecte, quan Joaquim Rubió i Ors, en el moment de preparar el discurs commemoratiu del seu cinquantè aniversari acadèmic, revisa la llista dels manuscrits descrits per Milà, troba a faltar la *Història de la llengua catalana* —no n'identifica el segon volum— i pensa que aquesta obra «es sin duda la que lleva en el catálogo de MSS. de la Biblioteca Provincial el título de: *Controversia sobre la perfección y origen de la lengua catalana*»⁵ que en aquella època, malgrat haver estat catalogada, també s'havia extraviat. La història i l'abast d'aquesta confusió ja els va establir Modest Prats a propòsit de l'apologia del frare agustí,⁶ i podrien resumir-se d'aquesta manera: uns vint-i-cinc anys més tard de la suposició de Rubió, Josep M. de Casacuberta localitza el manuscrit de la *Controvèrsia* a la Biblioteca Universitària i Provincial de Barcelona, i l'edita fragmentàriament donant per bona, bé que amb alguns matisos, l'atribució a Bastero.⁷ Alguns anys després, Pere Bohigas descriurà el manuscrit de la *Història de la llengua* adquirit per la Biblioteca de Catalunya el 1931, sense adonar-se de la confusió encunyada per Rubió i seguida per Casacuberta,⁸ i des d'aleshores, malgrat la reaparició d'aquell primer volum de la *Història de la llengua catalana*, es continuarà atribuint a Bastero el manuscrit barceloní de la *Controvèrsia sobre la perfecció de l'idioma català*, encara que amb certes reserves per part d'alguns estudiosos.⁹ Només la descoberta, justament entre els papers de Bastero conservats a la Biblioteca del Seminari diocesà de Girona, d'un altre manuscrit de la *Controvèrsia* on consta la veritable autoria,¹⁰ resoldrà definitivament aquest assumpte.¹¹

4 Milà 1856.

5 Rubió i Ors 1898, 68.

6 Prats 1974, 30-33.

7 Casacuberta 1925.

8 Bohigas 1943.

9 Comas 1972, vol. IV, 173; però sobretot Rubió i Balaguer 1958 [ara 1986, vol. III, 30].

10 Modest Prats publica fragmentàriament la carta de Pere Serra i Postius, adreçada a Antoni de Bastero, que degué acompanyar la tamesa de la *Controvèrsia* manuscrita i on s'explicita que el «tractadet» és obra de «lo P. Mestre Fra Agustí Eures de S. Agustí de Barcelona» (Prats 1974, 32-33).

11 Ara, després d'haver estudiat amb deteniment el manuscrit barceloní de la *Controvèrsia* d'Agustí Eura, puc afirmar, a més, que aquest volumet (ms. 42, B.U.B.) que encara avui figura en el catàleg de la biblioteca com a obra de Bastero, segurament no va ni pertànyer al canonge filòleg —que sí hauria conegut el text, però a través de la còpia que en conservava amb els seus papers, a Girona—, i simplement va ingressar en aquella Biblioteca per la mateixa via que tots els altres volums procedents de les antigues biblioteques conventuals. Confirma aquesta opinió el fet que, al final de les «Notes per addició» que trobem al darrera d'aquest manuscrit, hi ha justament una breu referència bibliogràfica de *La Crusca Provenzale* de Bastero (cf. l'edició íntegra del text a Feliu et alii 1992, 71-101), el qual no pot ser, doncs, ni l'autor de l'anotació ni el de la *Controvèrsia*.

Potser el més curiós de tota aquesta història és la reaparició, a la Biblioteca de Catalunya, del primer volum –fins fa poc considerat l'únic volum– de la *Història de la llengua catalana*, després d'haver desaparegut com a mínim durant uns quaranta anys. Ignorem on va ser aquest manuscrit tot aquest temps, i tan sols sabem –he d'agrair, per això, la gentilesa de la Sra. Maria Dolors Vives, actual bibliotecària de la secció de manuscrits–, que la Biblioteca va adquirir-lo, juntament amb un altre volum autògraf del mateix autor –que és una còpia d'un manuscrit florentí del *Donatz Proensals*, seguida d'una breu antologia de trobadors–,¹² formant part d'un lot de compra als llibreters Salvador Barbra i Francesc Vindel, i que va aparèixer enquadrada en cartoné i amb nombrosos fulls solts a l'interior, que posteriorment foren relligats i inclosos en la foliació.

ELS MANUSCRITS DE BASTERO

No cal dir com han condicionat el judici i la valoració que els estudiosos catalans hagin pogut fer de l'obra de Bastero, durant molts anys, la confusió esmentada amb l'apologia d'Agustí Eura –un text curiós, però absolutament ingenu i gens al corrent de la ciència lingüística de la seva època–, la ignorància de moltes circumstàncies biogràfiques i el desconeixement quasi absolut de la seva obra que, a excepció del primer volum de *La Crusca Provenzale* ha romàs inèdita malgrat que es conserva pràcticament en la seva totalitat. Només alguns breus treballs ens han proporcionat, en èpoques relativament recents, petites aproximacions a l'anàlisi del que representa Antoni de Bastero en l'erudició i la historiografia lingüística del seu temps;¹³ per a una avaluació de l'obra filològica i dels seus mèrits com a provençalista ens cal recular inevitablement fins al discurs acadèmic de Joaquim Rubió i Ors,¹⁴ i sobre el Bastero gramàtic i lexicògraf, sobre el crític literari o el proto-romanista no tenim encara cap estudi de referència.¹⁵

L'obra d'Antoni de Bastero no ha estat estudiada, bàsicament, perquè n'ha mancat una visió de conjunt –els manuscrits es troben dispersos en diferents arxius i biblioteques, alguns dels quals no els tenen catalogats ni, en algun cas, els han identificat com a tals– i per la dificultat que comporta la seva lectura o, encara més, l'edició dels múltiples manuscrits –la major part dels textos no han assolit una redacció definitiva, i els trobem en esborrany, amb múltiples correccions o amb redaccions diverses, plens d'afegits, anotacions, i apunts als marges o en infinitat de cèdules i papers solts que cal desxifrar i situar adequadament. Per això he cregut interessant de reportar aquí una relació provisional del corpus manuscrit de Bastero; a la vista d'aquest inventari hom es pot fer una idea de la quantitat dels materials i de la manera de treballar del nostre autor, i em sembla que també resulten més entenedores les consideracions que faré més endavant sobre

12 Rosa Maria Postigo en el seu article a l'*Anuario de Filología*, que és on podem trobar l'inventari més recent dels manuscrits del canonge, no identifica aquesta còpia manuscrita del *Donatz* de la Biblioteca de Catalunya, l'atribució de la qual a Antoni de Bastero és clara i fora de dubtes. Pensa, en canvi, que la còpia del *Donatz* de què parlava Rubió i Ors en el seu discurs a l'Acadèmia és la continguda al ms. 962 de la Biblioteca Universitària i Provincial de Barcelona, l'inventari de la qual indica que és una còpia de Salvini (Postigo 1975, 499-500).

13 Joan Solà 1984, Rosa Maria Postigo 1975, o Maria Rosa Bayà i Núria Pascual 1992.

14 Rubió i Ors 1898.

15 Vegeu només, en aquest sentit, la breu referència de Griera 1955, i el meu treball recent, titulat «La gramàtica italiana d'Antoni de Bastero i Lledó» que ha de sortir publicat a les actes del VI Congrés de l'Associazione Italiana di Studi Catalani (AISC) celebrat a la ciutat de Càller els dies 11-15 d'octubre de 1995.

la datació, els continguts o la significació de la *Història de la llengua catalana*. Aquesta llista és, doncs, un *aggiornamento* de la que incloïa Rubió i Ors en el seu treball acadèmic, la qual intentava precisar el número i la naturalesa dels manuscrits que Milà deia haver vist; tots els estudis posteriors se n'han refiat i no l'han pràcticament esmenada.

Em cal fer, amb tot, alguns advertiments previs. Al marge de l'inconvenient que la majoria d'obres, com ja he dit, són inacabades i en conservem només esborranys —això s'explica sobretot pel successiu desplaçament dels interessos del canonge com a conseqüència de la maduració del seu projecte,¹⁶ però també per la precarietat econòmica, que el féu desdir segurament de pensar en una imminent publicació dels textos—, tenim la gran sort que el tarannà meticulós d'Antoni de Bastero va portar-lo a relligar, poc temps abans de la seva mort, tots els seus materials de treball, tant els manuscrits de les seves obres, com les còpies de fonts i de materials que hi utilitzava, com part de la seva correspondència i documentació personals. Això ha impedit, d'una banda, la pèrdua definitiva de molts d'aquests papers, i de l'altra ens permet encara avui de reconstruir, amb un luxe de detalls excepcional, l'abast dels seus interessos i les seves ambicions, i el procés d'elaboració dels textos. Però ens cal, llavors, establir una distinció entre els manuscrits d'obres de Bastero, els de materials destinats a l'elaboració d'aquestes obres —gairebé sempre copiats de pròpia mà— i, encara, els que aglutinen documents, impresos, cartes, etc., no necessàriament sortits de la mà de Bastero, però que li havien pertangut.

La localització actual dels manuscrits és producte directament del seu particular recorregut, que, en línies generals, és el següent. Com ja informa Torres Amat,¹⁷ després de la seva mort, el 1737, «sus papeles y libros, que eran muchos y muy preciosos, [...] todos pasaron a su hermano el obispo de Gerona», el qual degué endur-se'ls en el seu retir al convent dels carmelites de Reus, l'any 1745, oblidant-ne, però, alguns, que es quedaren a Girona —avui, a la biblioteca del Seminari diocesà.¹⁸ El bisbe Bastero va llegar-los, segons Rubió, al pare Izquierdo, superior del convent dels agustins de Barcelona, i aquest els va dipositar a la biblioteca del convent, on van estar-se fins que la desamortització dels béns eclesiàstics del 1835 va fer que passessin, alguns, a formar part de l'arxiu de l'Acadèmia de Bones Lletres, i els altres a la biblioteca dita de Sant Joan, després Provincial, i actualment de la Universitat de Barcelona.¹⁹ Un parell, almenys, dels manuscrits que hi havia a l'Acadèmia van desaparèixer, en un moment donat —després que Milà redactés el seu article, el 1856—, i varen ser adquirits, el 1931, per la Biblioteca de Catalunya.²⁰ Així, els papers que coneixem d'Antoni de Bastero —la majoria d'ells en força mal estat de conservació— els trobem distribuïts en quatre llocs diferents:

Biblioteca del Seminari diocesà de Girona

Es conserven, en el fons de manuscrits, cinc volums en total que havien pertangut a Bastero, encara que només de quatre d'ells consti aquesta procedència en l'inventari del fons —que no és res més que una simple llista. Aquests quatre volums, miscelxlanis, surten a l'inventari amb els noms de: «Relazione diverse», «Miscelanea català»,

16 Ara no m'interessa entrar en aquesta qüestió, que tractaré extensament en la meua tesi doctoral.

17 Torres Amat 1836, 95 i 96.

18 I potser alguns altres, que segons Joaquim Rubió i Ors posseïa Emili Grahit, i que cal relacionar amb un volum solt que hi ha a la Biblioteca Universitària i Provincial de Barcelona (cf. més endavant).

19 Rubió i Ors 1898, 69.

20 Bohigas 1943.

«Relaciones y sermones impresos» i «Correspondencia», respectivament, i són els manuscrits del 139 al 142. L'altre volum figura com a «Índex de cançons dels còdexs provençals vaticans 3204 - 3208», i porta el número de ms. 138. Cal relacionar-lo amb els mss. 240 BUB i 3-II-12 RALB.

Els volums de miscel·lània, en quart, duen una numeració al lloc –Tom. I, Tom. II, Tom. III i Tom. V– que fa pensar que, almenys n'hi hagué un altre. L'únic que duu un subtítol és el primer: *Relazioni diverse*. Inclouen, barrejats, documents impresos i manuscrits, i en tots hi ha un índex manuscrit a la primera pàgina.

Biblioteca Universitària i Provincial de Barcelona

Hi ha, en total, vint volums manuscrits de Bastero, i dos més que n'inclouen algun paper:

Els mss. 21 i 22, el catàleg els anomena «Materiales para la formación de un diccionario italiano-provenzal, en catalán», i es tracta evidentment de materials per a l'elaboració de la *Crusca*. Els dos volums, pràcticament idèntics, són en realitat dos blocs de notes destinats a la recopilació de dades sobre trobadors i, sobretot, de paraules per al diccionari.

El ms. 239 és un dels quatre volums miscel·lanis anomenats *Zibaldoni*. Aquests volums, que contenen bàsicament còpies de fragments d'obres antigues, estan ordenats segons la llengua dels documents copiats; el que ens ocupa és el *Zibaldone* provençal, i els altres tres són a l'arxiu de la Reial Acadèmia de Bones Lletres.

El ms. 240 conté part de la còpia manuscrita d'alguns còdexs trobadorescos de la Biblioteca Vaticana. Com ja adverteix el catàleg, aquest volum és germà d'uns altres quatre que hi ha a l'Acadèmia –inventariats ara amb un sol número de manuscrit: 3-II-12.

Els mss. del 243 al 257 són una sèrie de volums primers enquadernats de manera similar, amb tapes de cartró, alguns en força mal estat. Tenen nombrosos papers solts entremig, cèdules i anotacions diverses, que no sempre corresponen al text on s'insereixen. Al catàleg de la Biblioteca consten com a «Materiales para formar un Vocabulario Toscano», i es tracta, aquesta vegada, dels textos que pròpiament havien de conformar el diccionari de *La Crusca Provenzale*. Aquests volums són complementaris dels que hi ha a l'Acadèmia, i del lligall inclòs en el ms. 962 d'aquesta mateixa biblioteca, i contenen, ordenats alfabèticament, els termes provençals que inventarien. Aquests materials reflecteixen un estadi força avançat del treball d'elaboració i redacció de la *Crusca*; en realitat, hi trobem el testimoni de dues redaccions successives del diccionari, la segona de les quals és una redacció ja gairebé definitiva, que selecciona i sintetitza força la versió anterior. Pertanyen a la primera redacció els mss. 243, 244, 245, 248, 250, 251, 254, 255 i 257, i són de la segona redacció els 246, 247, 249, 252, 253 i 256. Els volums de la segona redacció equivalen cada un d'ells a una lletra del diccionari.

El ms. 962 és, en realitat, una carpeta on s'apleguen quaderns i lligalls manuscrits de procedència i d'indole diversa; ens interessen els quaderns 3 i 4. El primer d'aquests és un volum que conté dos textos diferents –un recull de *Vocaboli e maniere provenzali*, i el *Donatus provincialis*– copiats de Salvini, segons explicita l'índex escrit al primer full, de la mà de Bastero. Al final trobem alguns fulls solts, que hi han estat col·locats posteriorment, perquè no surten a l'índex –entre ells, un petit quadern amb un inventari de llibres humanístics italians, i alguns fulls que pertanyen al manuscrit de la *Història de la llengua catalana*. El quadern número quatre és un volum dels de la sèrie de mss. 243-257 –concretament, un dels de la segona redacció.

El ms. 1386 és un petit volum en foli que aplega papers i anotacions diversos, en la seva majoria relacionats amb l'elaboració de la *Gramàtica italiana* –ms. 3-II-10 de la RABLB. El catalogador de la biblioteca el titula, equívocament, «Materiales para formar una Gramática y Diccionario italiano-provenzal».

El ms. 1814 no forma part pròpiament de l'obra de Bastero, però una bona part del text és escrit per la seva mà. Es tracta d'un volum, datat a Roma l'any 1710, que recull tots els antecedents i la documentació prèvia del plet que afectà l'Almoina del Pa de la catedral de Girona, i que havia motivat l'anada a Roma del nostre canonge. Duu el títol de *Gerundensis elemosinae panis Tom I*, i enlloc no s'hi esmenta el nom d'Antoni de Bastero, per bé que aquest només és el primer volum de documentació del plet –la documentació anterior a 1710, com hem dit. Hem de pensar que hi hagué més volums, que es deuen haver perdut –Joaquim Rubió i Ors diu que Emili Grahit posseïa el tom XI d'aquesta sèrie, a més d'un *Llibre mestre de las rentas, drets y patronats y otras prerogativas de la Sacristia major de la Seu de Girona*, que, per ara, no he sabut localitzar.

He deixat per al final el ms. 42, que el catàleg de la biblioteca també suposa obra de Bastero però ara sabem que no ho és. Es tracta de la *Controvèrsia sobre la perfecció de l'idioma català*, d'Agustí Eura. Ja he dit abans que, encara que aquest manuscrit també procedeix de la biblioteca del convent dels agustins, no crec que hagués estat mai entre els papers de Bastero.

Arxiu de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona

Hi ha vint manuscrits d'Antoni de Bastero –dos dels quals estan inventariats com a obres anònimes–, un exemplar del primer volum de *La Crusca Provenzale* amb nombroses anotacions manuscrites del seu autor i un quadern més, relligat amb altres papers diversos. Es conserven també alguns escrits de Josep de Bastero i de Vilana, nebot del filòleg, que probablement aprofiten materials del seu oncle, però que ara no ve al cas detallar.

Els mss. 3-II-1, 2 i 3 són els tres volums d'una miscel·lània en foli que reuneix materials molt diversos, tots ells manuscrits: còpia de documents antics, de textos d'autors contemporanis, materials recopilats per a la *Crusca*, correspondència, papers personals, etc. Per la numeració que duen al llom –Tom I, Tom II i Tom IV– hem de pensar que almenys hi hagué un altre volum. Tots ells porten un índex escrit de la mà de Bastero als primers fulls.

El ms. 3-II-4 és, de fet, un exemplar del primer volum imprès de *La Crusca Provenzale* que ha estat desfet i tornat a relligar amb un gran nombre de fulls blancs entremig, per tal d'incorporar múltiples addicions al text original, com preparant-ne una segona edició corregida i augmentada. Per l'abundància de les anotacions, autògrafes, i per la importància que tenen, considerarem aquest volum com un manuscrit, a tots els efectes.

El ms. 3-II-5, en molt mal estat, surt a l'inventari de l'arxiu amb el nom de «Notes filològiques al *Tirant lo Blanch*». És un recull de passatges extrets d'aquesta obra pel seu interès lingüístic, amb anotacions al marge de caràcter lexicogràfic.

Els mss. 3-II-6, 7, 8 i 9, inventariats com a «Quaderns de notes filològiques», són quatre volums molt estrets, d'altures diverses, plens d'anotacions de caire gramatical, la majoria d'elles relacionades amb la redacció de la *Gramàtica italiana*. Algunes cal referir-les també al buidatge lèxic del *Tirant* que es fa en el manuscrit anterior.

Amb el número 3-II-10 es conserva una *Gramàtica italiana per a ús dels cata-*

lans, inacabada, que en alguns aspectes resulta molt interessant. Les parts més completes són el pròleg, els primers capítols i una mena d'introducció erudita a la història de la llengua italiana que cal considerar un precedent de la *Història de la llengua catalana*.

Els mss. 3-II-11, 13, 14, 15 i 16, inventariats com a «Materials per a la formació de la *Crusca*» són en realitat cinc caixes que guarden catorze quaderns més de la sèrie dels mss. del 243 al 257, de la Biblioteca Universitària i Provincial de Barcelona. N'hi ha de les dues redaccions de la *Crusca*, però la major part d'ells són de la segona redacció.

El ms. 3-II-12, erròniament agrupat amb els anteriors, és també una caixa com les ja descrites, però conté quatre volums amb còpies de «Poesias de trovadores», tal com s'indica a les tapes de cada un d'ells. Aquests volums, idèntics al ms. 240 BUB cal relacionar-los també amb els índexs del Seminari de Girona; contenen poesies dels còdexs vaticans 3204, 3206, 3207 i 3208 respectivament, i els tres darrers duen un índex d'autors i *incipits* a les pàgines inicials.

Els tres volums que porten els números de ms. 3-II-17, 18 i 19 són els tres *Zibaldoni* —italià, francès i llatí-castellà, respectivament— que cal afegir al *Zibaldone* provençal ja esmentat abans (ms. 239 BUB). Contenen còpies de documents i fragments d'obres antigues de les llengües referides. No sembla que falti cap volum més en aquesta sèrie.

El ms. 3-III-4, anònim, inventariat amb el títol d'«Estudis sobre la llengua espanyola» és el segon volum de la *Història de la llengua catalana*. Encara que està menys acabat que el primer tom, i en força mal estat, no hi ha cap mena de dubte sobre l'atribució de la seva autoria.

El ms. 3-III-9, també inventariat com a anònim encara que el nom de l'autor s'esmenta en un dels fulls interiors, és una gramàtica francesa, en català, més o menys contemporània de la *Gramàtica italiana*. Encara que com a obra gramatical està més enllestida que l'altra, no hi trobem cap mena de pròleg ni de reflexió erudita.

El quadern número 5 del lligall 14 de l'arxiu de l'Acadèmia pertany també al manuscrit de la *Història de la llengua catalana* —concretament al primer volum. Conté el quart capítol del llibre primer, i degué ser arrencat —potser pel mateix Josep de Bastero, nebot del filòleg i també acadèmic— per tal d'utilitzar-lo en l'elaboració d'algun treball sobre l'etimologia del nom de Catalunya. Així, aquest manuscrit hauria arribat a l'arxiu de l'Acadèmia molt abans que tots els altres volums, procedents de la biblioteca dels agustins.

Biblioteca de Catalunya

A la Secció de manuscrits n'hi ha només dos de Bastero, adquirits modernament, que Manuel Milà i Fontanals havia vist encara a l'Acadèmia o a la Biblioteca Provincial, com ja he dit. Un d'ells és el primer volum de la *Història de la llengua catalana*, que duu el número de ms. 1173. Ha estat relligat i enquadernat de nou, fixant tots els papers i cèdules que hi devia haver solts entremig. L'altre manuscrit (ms. 1600) és una còpia —aquesta, feta pel canonge Bastero— del *Donatz Proensals* de la *Laurenziana*, seguida d'una antologia de trobadors. No hi consta explícitament l'autoria de Bastero, i així ho indica la fitxa de referència, però no n'hi ha cap dubte tenint en compte la lletra i l'aspecte del manuscrit.

Troblem un altre volum manuscrit pertanyent a Bastero en la Sèrie General d'Arxiu d'aquesta biblioteca, procedent del fons de l'Hospital General de la Santa Creu de Barcelona —aquest, doncs, no hauria passat pel convent dels agustins. És inventariat amb el número de ms. 601, i titulat «Papers sobre l'administració d'assumptes eclesiàstics

qüestionats a la cúria romana per Antoni de Bastero i Lledó». Consta de 13 lligalls, entre els quals hi ha abundant correspondència personal.²¹

Si agrupem d'una forma coherent tot aquest material, podem concloure que conservem, en un estadi més o menys definitiu, les següents obres d'Antoni de Bastero:

Les gramàtiques italiana i francesa (mss. 3-II-10 i 3-III-9 RALB), —més interessant la primera, però més acabada la segona,

La Crusca Provenzale, pràcticament completa i acabada —hi ha totes les lletres en la segona i definitiva redacció—, amb el primer volum, imprès el 1724, corregit i ampliat d'acord amb els treballs posteriors (mss. 3-II-4, 11, 13, 14, 15 i 16 RALB, i 243-257 —i 962 n^o4— BUB), i

la *Història de la llengua catalana* (mss. 1173 BC, i 3-III-4 i el Lligall 14 n^o5 RALB), parcialment redactada i possiblement incompleta.²²

Potser hauríem de considerar també que Bastero hagués projectat en algun moment l'edició d'un recull o catàleg de poesies trobadoresques dels còdexs vaticans, a l'estil dels repertoris que publicaren els provençalistes francesos del seu temps —el nostre filòleg n'hauria estat, llavors, un precursor. Rubió sembla que ho interpreta així en el seu discurs acadèmic, i els mss. 5 BSG, 240 BUB i els quatre volums del ms. 3-II-12 de l'Acadèmia constituïrien el testimoni d'aquesta voluntat. D'altra banda, si això és cert, podríem entendre també en aquesta línia el seu interès pel *Donat provençal* (mss. 962 n^o3 BUB i 1600 BC).

De la resta dels volums, alguns són bàsicament materials de treball: els quatre *Zibaldoni* (mss. 3-II-17, 18 i 19 RALB i 239 BUB), els quaderns de notes lingüístiques (mss. 3-II-5, 6, 7, 8, i 9 RALB) o d'anotacions diverses (mss. 21, 22 i 1386 BUB) i la miscel·lània en foli (mss. 3-II-1, 2 i 3), de la qual falta almenys un volum. Els altres contenen altra mena de documentació —la miscel·lània en quart (mss. 139-142 BSG), de la qual falta també un volum com a mínim, els tretze lligalls del ms. 601 BC (S.G.Ar.x.) i el *Gerundensis elemosinae panis* (ms. 1814 BUB), primer d'una sèrie que podia arribar a onze toms o més, com ja he explicat.

ESTRUCTURA I CONTINGUTS DE LA HISTÒRIA DE LA LLENGUA

He dit que la *Història de la llengua catalana* d'Antoni de Bastero és, possiblement, una obra incompleta. De fet, el que conservem són pròpiament els dos primers llibres d'aquesta obra, el segon dels quals només té més o menys desenvolupats els dos primers capítols.

- 21 Pere Voltes Bou utilitza diverses vegades aquestes «copias de cartas particulars» de Bastero en el primer volum de la seva obra sobre la Barcelona austriacista (Voltes 1963).
- 22 No he localitzat, de moment, el testimoni d'una altra obra projectada per Bastero que esmenta ell mateix a l'índex del segon tom de la miscel·lània en foli. Aquest volum, entre altres coses, inclou «Differents apuntaments, y varias Notas que fiu per la Idea del Vocabulari Català frances, e Italia, que volia compilar, abans que tinguès intenció de fer la Gramatiga Italiana per us de nosaltres Catalans, ni menos la Crusca: Y per çò fiu fer aquells llibres blancs en 4o. que son en ma Llibreria, per plantejar dit Vocabulari, contenint quiscun llibre una lletra; ab tres ordes de alfabet, lo primer ab lo senyal *N.* pels noms, altre ab lo senyal *V.* pels verbs, y l'altre ab lo senyal o lletra *A.* pels adverbis, y particulas & en los quals llibres trobaras ja registrats, o escrits molts vocables». Sembla clar que hi hagué, doncs, tres volums que contenien, més o menys avançat, aquest diccionari trilingüe.

El llibre I s'ocupa de l'origen de les llengües i del de la llengua catalana en particular, dels diferents noms amb què aquesta és anomenada al llarg del temps —una qüestió importantíssima de cara a provar la identitat del català i el provençal, i la seva condició de llengua primogènita del llatí, que són els puntals vertebradors de tota l'activitat científica de Bastero—, i també de l'etimologia del nom de Catalunya, que prou maldecaps havia reportat als erudits catalans del XVI i del XVII. El llibre II està dedicat a l'extensió que la llengua hauria assolit, històricament, en diferents territoris. Entre els papers solts aplegats al segon volum, però, hi ha al·lusions a hipotètics capítols o apartats sobre la «Perfeccion», «Brebedad» o «Dulçura» de la llengua, o a qüestions com l'«Ortografia» i «Partes de la oracion»; i fins s'inicia una llista de «Llibres en català». Això fa pensar que la *Història de la llengua catalana* fou un projecte ambiciós, que a banda de l'especulació històrico-erudita havia de tenir també finalitats apologetiques o continguts gramaticals.

És probable que Bastero hagués dissenyat l'estructura completa d'aquesta obra, i potser més d'una vegada, com ho corroboren les anotacions que amb el títol de «Plans, e Idea &» trobem a l'inici del tercer volum de la miscel·lània en foli, de l'Acadèmia de Bones Lletres. L'estudi d'aquests i d'altres indicis tindrà, sens dubte, una gran importància a l'hora d'establir l'abast del projecte historiogràfic del canonge que, segons com, es configura com una mena de síntesi dels seus interessos crítics i filològics, o com una reelaboració de part de la seva obra anterior.²³ Una dada ben significativa en aquest sentit ens la proporciona, precisament, el *Diario de los literatos de España*²⁴ on, després d'una breu notícia bibliogràfica de *La Crusca Provenzale*, es parla de la *Història de la llengua* com d'un projecte d'una certa envergadura: «Dexò manuscrita (segun sabem por un erudito Catalàn) otra obra de mayor extension, è importancia [que la *Crusca*], que parece ser *Historia de la lengua Catalana*, y està en poder de su Ilustrissimo hermano el señor Obispo de Girona, quien harà un especial favor à la Nacion quando la publique.» L'existència d'aquest «erudito catalan» —que podia haver estat Pere Serra i Postius, amic personal de Bastero i propietari d'una singular biblioteca que el canonge utilitzaria per als seus treballs, després del seu més que probable exili italià—²⁵ constitueix, per altra banda, un detall ben interessant, prescindint ara de quina fos la seva identitat. Ens importa especialment el fet que hi hagués altres persones coneixedores dels projectes erudits del canonge —i n'havien de ser el seu germà Baltasar, el seu amic Torres Oliva i el mateix Pere Serra, fos o no l'«erudi-

23 Vegeu l'apartat següent, on em refereixo a la datació de l'obra.

24 Huerta, F.M., Salafranca, J., i Puig, L.G., *Diario de los Literatos de España: en que se reducen a compendio los Escritos de los Autores Españoles, y se haze juicio de sus Obras, desde el año 1737*, en 7 vols., Madrid, 1737-42 —vol. IV (1738), 379-380.

25 Aquesta dada l'explica el mateix Bastero en la seva «Carta, y parezer...» que precedeix un dels llibres de Pere Serra i Postius (*Prodigios y finezas de los Santos Angeles hechas en el Principado de Cataluña. Ilustradas con dos copiosos indices: uno Historico, de los autores de los Manu-escritos, que en este Libro se citan, y se haze mencion: otro de lo mas particular, y notable de toda la Obra*, Barcelona, 1726): «Favoreciòme tambien v.m. dandome francamente entrada à su Libreria, en donde me regocijè de nuevo, viendo, y admirando el gran tesoro, que en libros manu-escritos, y de Estampa antigua (dexo à parte los impressos modernamente) pertenecientes à las cosas, è Historias de Cataluña, assi Ecclesiasticas, como profanas, su virtud, y noble genio ha recogido, y amontonado; cuya riqueza me ofreciò v.m. bizarro, y yo aceptè gozoso para todo quanto pudiera ocurrirme en prosecucion de mi estudio, y larga fatiga que le comunicuè, y que ya empecè de publicar en Roma con la aprovacion, y autoridad de mis Concademicos de la Arcadia, sobre nuestra rica, noble, y por todo el mundo, en los passados siglos, sonora, y dulce Lengua Catalana...».

to» esmentat, com a mínim—,²⁶ perquè això confirma també la solidesa d'aquests projectes —del de la *Història de la llengua* en particular, que hauria madurat amb la discussió i el coneixement de les persones més pròximes, i hauria assolit, amb això, un avançat estat de gestació.

Quant al contingut i l'estructura dels dos llibres que en tenim —els únics que eventualment arribaren a algun estadi redaccional, sense passar, insisteixo, de la qualitat d'esborrany—, penso que el més útil serà transcriure aquí l'esquema amb què s'articula el text dels manuscrits perquè, de fet, els resumeix a la perfecció, i posa de manifest les intencions, almenys, d'aquesta part de l'obra projectada:

[Ms. 1173 BC]
LIBRO I

Cap. 1 Origen

§.1. *De la primera lengua que se habló en el Mundo, hasta la Latina de quien se originò la Catalana.*

Particula 1. De la Hebrea.

Particula 2. De la Griega.

Particula 3. De la Latina.

§.2. *Como se originò de la Latina.*

§.3. *Quando se originò.*

§.4. *En donde tomò el Origen*

Cap. 2 Nacimiento

§.1. *Quando nació.*

§.2. *En que parte fue su nacimiento.*

Cap. 3 Nombre

§.1. *Llamada Romana.*

Particula 1. [Claude Fauchet]

26 Justament, Pere Serra diu que va utilitzar la *Història de la llengua* de Bastero, ja que esmenta aquest manuscrit en l'*Índice de los Autores de los manuscritos, que se citan en este Tomo* inclòs a l'*Epítome historico del portentoso Santuario, y Real Monasterio de nuestra Señora de Monserrate, ilustrado con los sucessos historicos mas memorables de los Principes sus devotos, y bienechores* (Barcelona, 1747), encara que no he sabut localitzar la citació a l'interior del volum —se cita la *Crusca* tres vegades (nota 9, p. 135; nota 9, p. 268; nota 9, p. 279) i se cita també la *Carta laudatoria* que encapçala els *Prodigios, y finezas...* He dit que com a mínim havien de conèixer aquest projecte també Joan Torres Oliva, i el bisbe de Girona, tinc força documentat el precedent de l'obra de la *Crusca*, a propòsit de la qual, Baltasar de Bastero adreçava al seu germà a Roma un plec d'11 fulls manuscrits, conservats en els volums miscel·lanis del Seminari de Girona, amb observacions i comentaris, i Torres Oliva, a part de les seves *Observacions*, relligades al tercer volum de la miscel·lània en foli i transcrites per August Rafanell (Rafanell 1989), intercanviava una substanciosa correspondència, recollida també en els volums del Seminari. Sembla prou assenyat pensar, doncs, que els hàbits de treball del canonge Bastero afavorien generalment l'intercanvi d'impressions i el coneixement de les seues interessos per part dels amics i col·laboradors més íntims. I és que tenim encara un altre element important que ens ho confirma: en alguns dels apunts relatius a les darreres parts del text, com explicaré més endavant, sembla que es fa referència explícitament a algú que hauria estat encarregat de continuar la *Història de la llengua catalana* i desenvolupar-ne alguns aspectes. Aquesta persona, a més, que difícilment podríem identificar amb cap de les tres esmentades abans, seria un quart coneixedor —i ben directe— del propòsit d'aquesta obra.

Particula 2. [Pierre de Caseneuve]

Particula 3. [Charles Du Fresne]

Particula 4. [Honoré Bouche]²⁷

§.2. *Por que se llamò Romana.*

[ms. 962, n. 3 BUB]

§.3. *Como la llaman nuestros Escritores antiguos Catalanes.*²⁸

[Liigall 14, n. 5 RABLB]

Cap. 4 Ethymologia de el nombre de Cattaluña

§.1. *Resumen de la muchedumbre, y variedad de Opiniones de los Historiadores sobre este assumpto; y de los motivos en que se fundan.*

§.2. *Compilacion de lo que Geronimo Pujades ha dexado escrito en su Cronica, sobre la misma materia.*

§.3. *Opinion de el Author.* (Se declara nuestra opinion, y se prueba)

§.4. *Se responde à los motivos de Calça, y a los otros de los demas historiadores referidos en el §.1.*

[Ms. 3-III-4 RABLB]

LIBRO II: Extension

Cap. 1 En Francia

§.1. *Pruebase con autoridad de los Historiadores, y anticuarios Franceses, seguros, y de buena fee.*

§.2. *Pruebanse con motivos, y razones.*

§.3. *Hasta quando se mantuvo, y se hablò por todo el Reyno de Francia nuestra Lengua.*

Cap. 2 En España

§.1. *Conjeturas, las quales todas juntas consideradas, pruevan con evidencia que nuestra Lengua se extendiò y se usò por toda España, y fue propria, y natural de todos los Reynos, y Provincias de la Monarquia, excepto las que usan, y hablan la Lengua Bascongada.*

Conjetura 1. La autoridad de el Moro Albucacim, quien testifica que los Godos Españoles hablaban la lengua Romana, la qual es la nuestra como hemos probado.

Conjetura 2. Con la paridad de haverse extendido por toda la Francia, y con l'authoridad de el Arçobispo. Don Antonio Agustin.

Conjetura 3. Deducida de lo que refiere Ferreras de el caso de el Sacerdote de Cordova, que se huyo à Barcelona.

27 Les quatre particules d'aquest apartat són només, en realitat, llargues citacions de les obres d'aquests autors adduïdes com a autoritats.

28 Aquest apartat, possiblement és una refosa de dos altres que esmenta –potser no van arribar mai a ser redactats– un retall de paper que he trobat enmig d'un altre manuscrit del mateix autor: «*Despues del §. Llamada Lemosina, se parlarà lo seguent §.* Como la llaman nuestros Escritores Catalanes, tanto los antiguos, como los de mediano tiempo: Y como assi mismo los Forasteros quando estos hazen mencion de el Idioma de Cataluña: Y como al presente la llamamos nosotros».

Conjetura 4. Fundada en el passo de el Poeta Anonimo producido por Fauchet, en que la llama *Espanesca*.

Conjetura 5. Observaciones de los nombres propios de lugares, tierras, rios, fuentes, etc., a la Catalana.

Conjetura 6. Observaciones de los vocablos, frases, y modos de decir, a la Catalana. Notas de la antigüedad de la Catalana.

§.2. *Hasta quando durò en Castilla; y por consiguiente quando començò en aquel Reyno a formarse, y a usarse en lugar de aquella la Castellana.*

§.3. *Quales fueron las causas, y motivos de haverse originado, y formado la Castellana.*

§.4. *Se responde a los señores de la Real Academia Española, que mantienen diversa opinion sobre este assumpto de el origen, formacion, y nacimiento de la Lengua Castellana.*

§.5. *En que tiempo se introduxo en el Reyno de Aragon la Lengua Castellana.*

[apèndix] *Vocablos, Phrases, y modos de dezir de la Lengua Catalana, que se hallan usados por los Escritores Castellanos.*

Cap. 3 En Italia

Cap. 4 En cierta parte de los Cantones, y en los Grizones

Cap. 5 En Alemania

Cap. 6 En Inglaterra (Se provarà ab los Poetas Provenzals de Nació Inglesos)

Cap. 7 En Africa (Se provarà ab los exemplars de las Ordinacions de la casa Real dels Reys de Aragò, y Mallorca ahont porta per escriurer en vulgar als Reys Moros, etc.)

Cap. 8 En Grecia (Per aver estat Etenas de Catalans, etc.)

Dels capítols 3 al 8 del llibre II, com ja he dit, només en tenim el títol, i en alguns casos les breus anotacions en català que hi he transcrit a continuació, indicatives del que hauria d'haver estat el seu contingut.

El text és escrit en català al començament del primer llibre –fins a la primera partícula del primer apartat del capítol 1, inclosa– però continua en castellà, encara que alguns apunts i anotacions també són redactats en català. Caldrà veure si el canvi de llengua s'explica per alguna circumstància vital o reflecteix un canvi d'actitud intel·lectual.²⁹ Hi ha també alguns apunts redactats en italià i per força posteriors a la tornada de Roma, la finalitat dels quals hauré d'aclarir.³⁰ Si a tot això, hi afegim llargs paràgrafs que

29 A la «Carta, y parecer...» que precedeix el llibre dels *Prodigios, y finezas...* de Pere Serra, sembla que Bastero aprova que aquest hagi escrit el llibre «en Castellano, y no en Catalan, por ser aquel idioma en estos tiempos, y casi desde que se hizo la union de las dos Coronas Castellana, y Aragonesa, mas comun, y general, que el nuestro...», però en altres cartes i documents privats més aviat s'hi entreveu l'opinió adversa.

30 Aquesta és certament una qüestió que em caldrà dilucidar en futures investigacions. Antoni de Bastero encara redacta en italià alguns dels seus apunts o fragments de les seves obres quan ja fa cap a quinze anys que ha retornat del seu exili; fins a quin punt havia s'havia habituat a l'ús d'aquella llengua? Conservava col·laboradors italians? Comptava suscitar encara l'interès dels antics col·legues romans pels seus projectes? Quant de temps va mantenir l'esperança de noves edicions italianes dels seus treballs?

són còpia d'autoritats franceses, italianes i llatines reproduïdes en la llengua original –sobretot al llibre primer–, és clar que el text esdevé d'una heterogeneïtat lingüística més que notable, que a primera vista és desconcertant i reforça la sensació de provisionalitat que ofereixen la mateixa disposició i l'aspecte dels manuscrits.

LA PRIMERA HISTÒRIA DEL CATALÀ

El principal interès de la *Història de la llengua catalana* d'Antoni de Bastero, segons Jordi Rubió, és el fet que es tracti de «la primera temptativa que es pot assenyalar en aquest tema»,³¹ i és ben veritat que aquesta obra respon a un intent absolutament original en el seu context intel·lectual, i que és la primera a proposar-se d'establir, amb la claredat que defineix el seu títol, una història lingüística del català. Encara que l'especulació històrica de Bastero, de fet, no resulti gaire diferent de la d'una obra com l'*Epítome del origen y grandezas del idioma valenciano* de Carles Ros (València, Imp. Cosme Granja, 1734), hereva de tota la tradició historiogràfica valenciana del XVI i del XVII –que Rubió considera posterior a la *Història de la llengua* i que en realitat n'és estrictament contemporània, com veurem de seguida–, no té gaire res a veure amb aquesta línia, a part la referència d'Escolano i de Beuter, ni tampoc amb els textos que podrien semblar els seus precedents més pròxims –Francesc Calça, Jeroni Pujades o Andreu Bosc. El veritable sentit d'aquesta obra de Bastero cal trobar-lo des de la perspectiva de la tradició històrico-filològica italiana en què s'insereixen els projectes del canonge –i aquest especialment. Els arguments, les preocupacions i els temes que s'hi empenen concorden a la perfecció –i és lògic que sigui així, tenint en compte la major part de les fonts que utilitza, sorprenentment i hàbilment seleccionades– amb els interessos que guien els estudis lingüístics a Itàlia durant els segles XVII i XVIII.³²

Pel que fa a la cronologia de la redacció de la *Història de la llengua*, però, res no és encara gaire clar. Rosa Maria Postigo sembla que interpreta, en algun moment del seu article, que aquesta obra és anterior a *La Crusca Provenzale*,³³ però enlloc no afronta aquesta qüestió; Pere Bohigas la suposa «una ampliació d'alguns conceptes del prefaci de la *Crusca*», i per aquest motiu la creu concebuda durant l'estada de Bastero a Itàlia.³⁴ En tot cas, i encara que acceptem aquest plantejament per explicar la concepció de l'obra,³⁵ és segur que la redacció de la *Història de la llengua* –de la part que en conservem, que fou sens dubte l'única part redactada– degué comprendre un ample espai de temps; ho confirmen sensibles variacions en el caràcter de la lletra, la diversitat dels papers dels manuscrits o la gran quantitat de correccions, afegits i segones redaccions que els textos presenten.

És possible, en primer lloc, que el text comencés a prendre cos quan Bastero era a

31 Rubió i Balaguer 1958 [1986, 30].

32 Marazzini 1989, especialment els capítols I-III (pp. 17-94).

33 «El primer volum de la *Crusca Provenzale* és dividit en cinc apartats. Al primer paràgraf de la *Prefazione* [...] manifesta algunes opinions lingüístiques coincidents amb les exposades a la *Historia de la Lengua Catalana ...*» (Postigo 1975, 501).

34 Bohigas 1943, 33.

35 «Demostrar documentalment això [la influència de la llengua dels trobadors en la formació de la toscana] era l'objecte de la *Crusca Provenzale*. Però es veu que els estudis de Bastero el portaren encara més enllà [...] li revelaren el paper preponderant de Catalunya en la naixença del provençal, car, segons ell, fou el comtat català qui comunicà el seu idioma a Provença [...] la demostració d'aquesta tesi devia entrar dintre dels plans de la *Historia de la Lengua Catalana ...*» (Bohigas 1943, 34).

Roma. Relligat amb el primer volum de la *Història de la llengua* hi trobem un quadern d'anotacions preses d'un exemplar de la *Istoria de Mantova* de Mario Ecquicola de la *Biblioteca Angelica* de Roma, on tenia la seu l'acadèmia Arcàdia; podria ser, doncs, que Bastero hagués començat a redactar aquesta obra a l'època en què freqüentava aquest ambient, els anys del 1721 al 1724. Però no és significatiu el fet que hi trobem alguns fragments redactats en italià, perquè justament en un d'aquests fragments s'esmenta un poema propi, de tema carnavalesc, datat el 1735, la qual cosa indica que el text va haver de ser escrit després d'aquesta data.

Sembla clar, en segon lloc –i seguint el raonament de Bohigas–, que la *Història de la llengua catalana* és conseqüència d'una evolució en els interessos intel·lectuals del seu autor propiciada per la recerca de materials i les investigacions que comportà l'elaboració de *La Crusca Provenzale*. Si tenim en compte que el primer volum –i únic publicat– de la *Crusca* va veure la llum l'any 1724, que és també l'any del retorn d'Antoni de Bastero a Barcelona, hem de convenir que el gruix d'aquesta obra havia de ser articulad i redactat a Catalunya, després de la tornada. La confirmació d'això l'haurà de proporcionar, sens dubte, l'estudi de les fonts utilitzades a la *Història de la llengua* i la comparació d'aquestes fonts amb les autoritats incorporades, amb anotacions manuscrites als marges i en els fulls afegits, a l'exemplar de la *Crusca* conservat avui a l'Acadèmia de Bones Lletres. Encara no he fet de manera exhaustiva aquesta comparació, però és evident que la majoria d'autoritats afegides al text ja imprès de la *Crusca* –i, doncs, conegudes pel seu autor després de la data de l'edició– s'utilitzen en el text de la *Història de la llengua* des de les primeres redaccions i en condicionen l'estructura i el raonament.

En tercer lloc, hem de pensar que Antoni de Bastero va seguir treballant en aquesta obra fins als seus darrers dies. Ja he esmentat la referència, en un lloc del seu discurs –que encara hauria de ser substituït posteriorment amb una nova redacció– a «uno de Sonetti» que havia fet «per l'Accademia in Barcellona, del Carnovale dell'anno 1735.», però és que també trobem nombroses anotacions que aprofiten el revers dels envoltoris d'algunes cartes adreçades al canonge ben avançats els anys trenta –una, concretament, del 21 d'agost de l'any 1737 (ms. 962, n. 3 BUB), un mes abans de la seva mort. A més, hi ha el testimoni d'alguns apunts, sobretot relatius a les darreres parts redactades, en què sembla que el canonge s'adreça a una altra persona per fer-li indicacions relatives a la continuació o a l'ampliació del text.³⁶ Aquesta segona persona, de la qual no coneixem la identitat –i que, evidentment, no hauria dut a bon terme ni aquestes indicacions concretes ni la continuació de la *Història de la llengua*, si és que li va ser mai encarregada–, podria haver estat Josep de Bastero i de Vilana, nebot del canonge i

36 Encara que potser es podria justificar que l'autor utilitzi la tercera persona en alguns apunts adreçant-se a ell mateix, en revisions futures del text, hi ha algun cas, entre les cèdules y apunts de redacció que s'acumulen a l'interior del manuscrit, en què és inequívoca la referència a una altra persona –per exemple quan, en fer «*Memoria per las autoritats de aquest §.*», Bastero adverteix: «la autoritat, versos de Dante: *Quatro figli & la trobaras en ma Crusca* a car. 56.»

37 Torres Amat 1836, 96. A l'Acadèmia de Bones Lletres, com he dit abans, es conserven manuscrits alguns treballs de Josep de Bastero, entre els quals una breu dissertació històrica titulada *Recopilacion de los principales fundamentos, y de los lugares de los Autores, tanto Estrangeros, como Reynicolos, y Patricios; con que pueda establecerse, en credito de Nuestra Nacion, el ser la Lengua Catalana Hija inmediata de la Latina; y de ella haverse originado otras, como la Francesa, y Castellana, &c.* (1er. lligall, n. 48) que segurament aprofita els materials recollits pel seu oncle a la *Història de la llengua*. No n'he localitzat, en canvi, cap dissertació que porti el dubtós títol d'*Explicación e ilustración de las notas del manuscrito de don Antonio Bastero*, com vol Carreras i Bulbena (1927, 267).

també acadèmic, que segons Fèlix Torres Amat «escribió varias disertaciones é ilustraciones de las obras de su tío D. Antonio.»³⁷ En tot cas, prescindint de quina sigui la identitat d'aquest hipotètic col·laborador i atenent només els indicis esmentats, sembla encertat pensar que fou la mort de Bastero, el 23 de setembre de 1737, l'única i veritable causa per la qual la *Història* restà inacabada.

Voldria apuntar, per cloure aquest treball, unes quantes consideracions sobre el projecte historiogràfic d'Antoni de Bastero —algunes ja han estat insinuades més amunt—, que hauran de guiar en el futur els estudis que es proposin d'enfrontar-se amb aquesta obra manuscrita:

Els aspectes essencials de la tesi que sosté Bastero en la *Història de la llengua catalana*, perfectament coherent amb els objectius de *La Crusca* i amb la resta de la seva producció inèdita, són radicalment diversos dels supòsits continguts en la *Controvèrsia sobre la perfecció de l'idioma català* d'Agustí Eura, amb la qual, com he explicat, s'havia identificat aquesta obra durant algun temps.³⁸ Ni Antoni Comas, que havia advertit que la *Controvèrsia* «ha suscitat alguns dubtes perquè nega la identitat entre el provençal i el català, que és una de les tesis fonamentals de Bastero»,³⁹ ni Jordi Rubió, que ja expressava abans serioses reserves sobre l'atribució d'aquesta apologia —«la mitològica tesi sobre l'origen del català que s'hi defensa (seria una de les llengües subsegüents al Diluvi) és tan oposada a la dels altres tractats de Bastero, que dubto que es tracti d'una obra seva»—,⁴⁰ no van arribar, de fet, a definir amb contundència l'abisme que separa ambdós plantejaments. Antoni de Bastero, com es va encarregar d'assenyalar Joan Solà,⁴¹ s'inscriu plenament «en la línia avui evident, que les llengües romàniques es deriven d'un llatí "vulgar" corromput o evolucionat», i se serveix, justament, de les fonts més autoritzades en aquest sentit de la seva època —Ménage, Aldrete, Dufresne i, sobretot, els italians Dati, Cittadini, Muratori o Fontanini—, pel que revela una acurada preparació i una encertada convicció científica que queda lluny dels «corrents teològicofilosòfics, acientífics o pre-científics o merament sentimentals o intuïtius que van continuar subsistint fins al segle XIX com a mínim».

Els qui fins ara s'han referit d'alguna manera a la *Història de la llengua catalana*, ho han fet exclusivament en el sentit de buscar en aquesta obra les idees que, sobre l'origen del català, hauria postulat el seu autor.⁴² Però la *Història de la llengua* de Bastero no és una obra destinada a tractar únicament de l'origen de la llengua, sinó que respon a un plantejament més ambiciós, del qual ja tenim prou indicis en la part conservada del text; hi trobem una especial preocupació per les successives denominacions de la llengua, per la vària extensió del domini lingüístic, per la capacitat d'interferència entre les llengües i especialment per la interferència de la pròpia llengua romana/llemosina/provençal en el procés de creació de la llengua literària italiana. Amb tot, la part més enllestida de la

38 Sobre les idees lingüístiques de la *Controvèrsia* d'Agustí Eura, cf. la *Introducció* a Feliu et alii (1992), on és editat també el text complet.

39 Comas 1972, IV, 173. Miquel i Vergés (1938, 435-439) ja fa també aquesta constatació, que recull de Casacuberta.

40 Rubió 1958 [1986, 30].

41 Solà 1985, 466.

42 Pere Bohigas (1943) titula justament el seu treball «Bastero i els orígens de la llengua catalana», i en aquest mateix sentit interessa la *Història de la llengua* a Rosa Maria Postigo (1975) i a Joan Solà (1985).

Història de la llengua –al llibre primer– és la que fa referència als primers segles de l'existència de la llengua catalana, l'època en què és coneguda amb el nom de llengua romana.⁴³ Considerant-ne només aquests capítols, el text de Bastero esdevé ja un treball força equiparable a algunes de les obres en què recolza el pes més gran de la seva argumentació –el *Recueil de l'origine de la langue et poésie française* de Claude Fauchet o *Les origines de la langue française* de Pierre de Caseneuve, per exemple–, o a d'altres obres, fins i tot força posteriors, que es proposaran establir, justament, la història de la llengua romana.⁴⁴

Una correcta interpretació de la *Història de la llengua catalana* no pot defugir la realització d'un estudi acurat sobre les idees de caràcter historiogràfic proposades a la llarga *Prefazione de La Crusca Provenzale*, que en aquesta obra haurien hagut de ser sistematitzades, ampliades i racionalitzades. Ja m'he referit abans a la interpretació que proposava Bohigas, segons la qual la finalitat de la *Història de la llengua* seria bàsicament demostrar el paper preponderant de Catalunya en la naixença del provençal. Aquest interès seria una conseqüència directa dels estudis empresos anteriorment –l'obra de la *Crusca*– amb la voluntat de demostrar documentalment la influència del provençal en la formació de la llengua literària toscana.⁴⁵ Però penso que té també un interès excepcio-

- 43 Bohigas (1943, 31-33) localitza correctament el *terminus a quo*, que proporciona el testimoni d'Huc de Floriac, traductor d'una *Vita Sancti Sacerdotis scripta linguâ Lemosina paulò post Sancti obitus*, i el *terminus ante quem* –el testimoni del moro Albucacim i els *Juraments d'Estrasburg*– que justifiquen l'existència d'aquesta llengua romana, estesa també a Hispània i a totes les Gàl·lies. Potser és adequat notar aquí, encara que sigui de passada, que alguns autors més o menys contemporanis de Bastero, encara que sense la seva formació «romanística» ni el coneixement de la hipotètica existència de la llengua romana, arriben a atribuir una extensió similar a l'antic *llemosí*; Miquel i Vergés (1938, 431) refereix el testimoni d'Agustí Sales, en el seu treball inclòs al davant del *Diccionario Valenciano Castellano* de Carles Ros (1764): «Pienso que aun penetró hasta París, en cuya ciudad, año 1299, se escribió sobre vitela un gran Libro en Lemosín, que yo tengo, i termina assí: Finit és aquest llibre en París en l'any de MCC. noranta e IX. en lo mes de Juny. Lo qual llibre coman en la custòdia de nostre Senyor Déu JesuChrist.»
- 44 És exemplar, per al que dic, la curiosa història de la llengua romana de François Mandet (*Histoire de la langue romane (roman provençal)*, París, 1840 [Ginebra, Slatkine reprints, 1978]), que sobretot en la seva primera part –on tracta el tema de la llengua, pròpiament– sembla, tot i ser molt posterior a l'obra de Bastero, que reculli exactament la voluntat i els arguments del canonge i els exposi amb el rigor i la claredat que potser haurien assolit en una redacció definitiva de la seva obra.
- 45 Bohigas 1943, 34.
- 46 Alguns autors, interpretant erròniament la referència que fa Bastero a aquesta seva gramàtica en els primers paràgrafs del prefaci de la *Crusca* (*La Crusca Provenzale, ovvero, le voci, frasi, forme, e maniere di dire, che la gentilissima, e celebre Lingua Toscana ha preso dalla Provenzale; arricchite, e illustrate, e difese con motivi, con autorità, e con esempi. Aggiuntevi Alcune memorie, o notizie istoriche intorno agli antichi Poeti Provenzali Padri della Poesia Volgare, particolarmente circa alcuni di quelli, tra gli altri molti, che furono di Nazione Catalana, cavate da' MSS. Vaticani, Laurenziani, e altronde*, vol. I, Roma, Antonio de' Rossi, 1724, §§. I, II i III, pp. 1-5) donen per fet que es tracta d'una gramàtica catalana –Miquel i Vergés (1938, 275-276, nota 36) reporta els testimonis de Lluís Bordes (*Curso de temas para ejercitarse en la lengua castellana, o sea, ensayo sobre la traducción del catalan al castellano*, Barcelona, 1828) i de Gabriel Palau (*Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana*, 5, abril de 1902, p. 67, nota 2)–, i fins s'arriba, en algun cas, a confondre aquesta hipotètica gramàtica catalana amb la *Història de la llengua catalana* –Jean Amade, *Bibliographie Critique pour l'étude des origines et des premières manifestations de la Renaissance littéraire en Catalogne*, París, 1924, 30-31, citat en el mateix lloc. Pere Bohigas (1943, 29) també comet l'error d'esmentar «una gramàtica catalana» entre les obres de Bastero, referint equivocadament l'inventari de manuscrits que havia fet Manuel Milà i Fontanals (1856).

nal, per a aquesta qüestió, l'estudi de la «història de la llengua italiana» inclosa, com he dit, en la *Gramàtica italiana* de l'Acadèmia de Bones Lletres.⁴⁶ Aquest text, que el seu autor titula «Significació, difinició, Origen, y divisio de las lenguas, y en particular de la Italiana, y de sa denominació, y excellencia ab otras noticias historicas, y geograficas concernents à la subjecta materia», respon a un plantejament molt similar al de la *Història de la llengua catalana*, encara que té un caràcter molt més resumit, i crec que es pot considerar com un precedent clar d'aquesta obra, que fins i tot n'aprofita literalment alguns paràgrafs –haurem de considerar-la, de fet, com a testimoni indirecte.⁴⁷

La clau del pensament lingüístic de Bastero, finalment, crec que s'haurà de buscar en la seva particular síntesi entre algunes tesis llemosinistes clàssiques, que recull de Calça especialment, però també d'altres autors –la identificació de català i provençal, la localització catalana de l'origen d'aquesta llengua–, i l'acceptació de la hipotètica existència de la llengua romana com a pas intermediari entre el llatí i les llengües romàniques, identificable amb l'antic provençal, que ja havien formulat anteriorment també alguns intel·lectuals francesos, i que tindrà encara una notable continuïtat.⁴⁸ Així, la particular readaptació del concepte *llemosí* d'Antoni de Bastero i d'alguns contemporanis seus que ja «descriuran els seus vernacles respectius no pas com a fills d'un *llemosí* fundacional i arcaic, sinó com a llengües pròpiament –sincrònicament– *llemosines*»⁴⁹ vindrà, en el cas del nostre canonge, pel coneixement d'una certa tradició lingüística i provençalista francesa insòlit entre els seus compatriotes⁵⁰ i potser només explicable per les circumstàncies vitals d'Antoni de Bastero –les estades a París i a Roma, sobretot– i per la diversitat dels seus interessos intel·lectuals. Això atorga una especial rellevància a la realització d'una anàlisi detallada de la seva encara poc coneguda biografia i justifica la necessitat d'emprendre un estudi de conjunt de les seves activitats crítiques, literàries, jurídiques, filològiques i gramaticals.

47 Per aquesta qüestió, vegeu Brambilla 1984, 21-23, i sobretot 115-117.

48 Alberto Várvaro (1968, [1988, 30-35]) refereix que, segons Curtius (*Europäische Literatur und lateinisches Mittelalter*, Berna, 19542, 38), ja Pasquier, Voltaire i Marmontel haurien identificat la llengua romana rústica amb el provençal, i l'haurien cregut mare de les restants llengües romàniques. Bastero coneix Pasquier però, de fet, aquesta idea la reproduïen els textos de nombrosos erudits antiquaris francesos del XVII i del XVIII, i Raynouard en serà el més important impulsor des d'una perspectiva pròpiament lingüística. Várvaro esmenta encara la posició de l'erudit suís Joseph Planta (*Account of the Romanisch Language*, Londres, 1775), que atribuï la qualitat de llengua mare al seu romanx vernacle.

49 Rafanell 1991, 9.

50 Joan Solà (1985, 466), que considera Bastero «el primer gran romanista, veritable predecessor de Raynouard i dels romanistes del segle XIX», coincideix a pensar que fou ell qui elaborà i precisà per primera vegada una tesi d'aquestes característiques.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- Bayà & Pascual 1992: M. Rosa Bayà i Núria Pascual, «La identitat del català com a llengua romànica: opinions dels segles XVIII i XIX», *Anuari de Filologia*, XV/C-3 (1992), 21-45.
- Bohigas 1943: P[ere] B[ohigas] Balaguer, «Bastero i els orígens de la llengua catalana», dins [Joan Corominas, ed.], *Miscel·lània Pompeu Fabra*, Impremta i Casa editora «Coni», Buenos Aires, 1943, 27-36.
- Brambilla 1984: Franca Brambilla Ageno, *L'edizione critica dei testi volgari*, Pàdua, Antenore, 1984².
- Carreras 1927-1931: Joseph Rafel Carreras i Bulbena, «Estudis biogràfics d'alguns benemèrits patricis», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, XIII, pp. 179-237, 262-306, 359-384; XIV, pp. 15-32, 183-193, 213-238, 280-292, 343-384 (1927-1931).
- Casacuberta 1925: Josep M. de Casacuberta, «Documents per a la història externa de la llengua catalana en l'època de la decadència, I: la *Controvèrsia sobre la perfecció de l'idioma català* d'Antoni de Bastero», *Revista de Catalunya*, III (1925), 473-484.
- Comas 1972: Antoni Comas, *Història de la literatura catalana*, vol. IV, Esplugues de Llobregat, Ariel, 1972.
- Feliu et alii 1992: Francesc Feliu, Sadurní Martí, Francesc Ten i Josep Vicens, eds., *Tractar de nostra llengua catalana*, Vic / Girona, EUMO / Universitat de Girona, 1992.
- Griera 1955: Antonio Griera, «La filologia romànica en la Real Academia de Buenas Letras», *BRALB*, XXV (1953 [1955]), 465-472.
- Marazzini 1989: Claudio Marazzini, *Storia e coscienza della lingua in Italia dall'umanesimo al romanticismo*, Torino, Rosenberg & Sellier, 1989.
- Milà 1892: Manuel Milà i Fontanals, «Bastero, filòleg català», *Diario de Barcelona*, 9-II-1892 [cito per *Obra Completa*, vol IV, Barcelona, Libreria de Alvaro Verdagué, 1892, 442-447]
- Miquel i Vergés 1938: J.M. Miquel i Vergés, «La filologia catalana en el període de la Decadència», *Revista de Catalunya*, XCII (1938), 63-80, 261-285, 429-452 i 641-672.
- Postigo 1975: Rosa Maria Postigo, «Contribució a l'estudi d'Antoni de Bastero», *Anuario de Filologia*, I (1975), 497-512.
- Prats 1974: Modest Prats, «Notes sobre la *Controvèrsia sobre la perfecció de l'idioma català*», *Els Marges*, 2 (1974), 30-43.
- Rafanell 1989: August Rafanell, «Uns escolis inèdits sobre la llengua catalana escrits a la primeria del segle XVIII», dins Antoni Ferrando & Albert G. Hauf, eds., *Miscel·lània Joan Fuster*, vol. I, Barcelona, Departament de Filologia Catalana. Universitat de València / Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes / Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1989, 249-260.
- Rafanell 1991: August Rafanell, *Un nom per a la llengua*, Vic / Girona, EUMO / Universitat de Girona, 1991.
- Rubió y Ors 1898: Joaquín Rubió y Ors, «Bastero, provençalista català», *Memorias de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, XVI, (1898), 5-100.
- Rubió 1958: Jorge Rubió y Balaguer, «Literatura Catalana», dins Guillermo Díaz-Plaja, dir., *Historia General de las literaturas hispánicas*, vol. V, Barcelona, Barna, 1958. [Trad. cat.: *Història de la Literatura catalana*, vol. III, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1986.]

- Solà 1985: Joan Solà, «L'origen de la llengua al segle XIX català», dins *Homenatge a Antoni Comas*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1985, 457-478.
- Torres Amat 1836: Felix Torres Amat, *Memorias para ayudar a formar un diccionario crítico de los escritores catalanes*, Barcelona, Imprenta de J. Verdaguer, 1836.
- Vàrvaro 1968: Alberto Vârvaro, *Storia, problemi e metodi della linguistica romanza*, Nàpols, Liguori, 1968. [Trad. esp.: *Historia, problemas y métodos de la lingüística románica*, Barcelona, Sirmio, 1988.]
- Voltes 1963: Pedro Voltes Bou, *Barcelona durante el gobierno del Archiduque Carlos de Austria (1705-1714)*, Barcelona, Instituto Municipal de Historia (CSIC. Documentos y Estudios, XI), 1963.